

**ВІДТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКОМУ
ПЕРЕКЛАДІ ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНУ МАРІО ВАРГАСА
ЛЬЙОСИ «ХТО ВБИВ ПАЛОМІНО МОЛЕРО?»**

О.В. Юндіна,

*Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, м. Київ*

Аналізується функціонування тематичної групи лексики в оригіналі та перекладі. Військова лексика досліджується у її органічному зв'язку з лексикою тексту. Розглянуті закономірні трансформації в перекладі військової лексики.

Ключові слова: переклад, лексичні трансформації, тематична група.

Говорячи про художній переклад, у загальному його розумінні можна сказати, що перед ним постають ті самі завдання, що й перед іншими видами перекладу. Але його особливості та специфіка проблем визначаються в першу чергу специфікою самого художнього тексту, його глибинними відмінностями від інших типів текстів. Специфіка художнього перекладу позначається й на перекладацьких трансформаціях, у тому числі лексичних.

Найбільший обсяг досліджень у рамках проблематики перекладу груп лексики, а також лексичних трансформацій у перекладі проводиться саме на матеріалі художньої літератури. Питання лексичних трансформацій у художньому перекладі залишається **актуальним** у сучасному українському перекладознавстві. Аналіз перекладацьких трансформацій здійснюється науковцями за принципом розгляду особливостей перекладу окремих груп лексики, таких як реалії, неологізми, терміни, іншомовні вкраплення, експресивні лексичні засоби, фразеологізми і т.ін [1 - 6]. Виділення окремої лексичної групи в дослідженнях здійснюється відповідно до труднощів перекладу.

Окремі групи лексики можна дослідити на різному текстовому матеріалі та вивести закономірності у лексичних відповідниках двох мов. У той же час, урахувавши сучасні тенденції у розвитку перекладознавства, видається цінною можливість виділити таку групу лексичних одиниць, яка дозволила б досліджувати перекладацькі відповідності у текстовому форматі. Лексичну групу для такого аналізу ми пропонуємо виділити у художньому тексті за ознакою її тематичної приналежності. Такий підхід не є новим, зокрема його застосовано у статтях Л.І. Вергун, де автор розглядає переклад англійської освітньої лексики. В зазначених роботах тематична група лексики стає відправним пунктом для проведення аналізу. Автор досліджує перекладацькі відповідники зі словників, тобто ті, які виявляються на основі порівняння двох мов [7; 8]. Ми ж пропонуємо здійснити такий аналіз на текстовому, а не словниковому матеріалі.

Мета статті полягає у виявленні закономірних трансформацій військової лексики у перекладі твору Маріо Варгаса Льйоси «Хто вбив Паломіно Молеро?».

Новизну нашої роботи становить дослідження лексичних трансформацій в окремих тематичних групах, що дозволяє розглянути лексичні трансформації в перекладі у їх функціональному та текстовому аспектах.

Виділення тематичної групи лексики ґрунтується на понятті теми тексту. Тема художнього тексту як художня категорія є поняттям у першу чергу літературознавства, де воно визначається як центральне змістове коло подій, представлених у творі, що формують художню основу епічного, драматичного чи ліричного творів [9, с.472]. Основна тема детективного роману зумовлюється його жанровою приналежністю, адже зовнішній сюжет детективу послідовно розкриває певну заплутану таємницю, пов'язану із злочином та його розслідуванням [9, с.271]. В обраному творі предметом розмови стає таємниче вбивство військовослужбовця Паломіно Молеро, яке розслідують двоє поліцейських.

У будь-якому тексті окрім основного предмета розмови, завжди існує певна кількість додаткових предметів й відповідно – підтем [10, с.21], або другорядних тем. Військову тему можна виділити в обраному художньому творі як другорядну і таку, що виводиться з конкретної предметної ситуації. Предметна ситуація як відрізок дійсності, що описується у висловленні [11, с.164], у нашому випадку в детективному романі, не стосується безпосередньо війська, але проявляється через персонажів, які несуть службу в різних силових структурах, у тому числі у збройних силах, через їхні розмови, вчинки тощо.

У мовному вираженні тема тексту знаходить свій вияв у референтно або сигніфікативно об'єднаних групах лексики в його складі – в тематичних групах [10, с.21]. Відповідно військова тема в обраному творі виражена лексикою, яка об'єднана ознакою тематичної приналежності. Військова лексика представлена такими лексемами, як: *teniente, coronel, oficial, hombrera, galones, reglamento, tribunal militar, revylver, fusil, ametralladora* та ін. При цьому потрібно зазначити, що військова тема не ізольована від основної, вони органічно переплітаються між собою у тексті, оскільки пов'язані єдиною предметною ситуацією.

Для тематичних груп семантично та структурно найбільш важливими є безпосередні найменування предмета мовлення. Набір позначень деякого предмета мовлення, що представлений упродовж тексту, зазвичай називають тематичним ланцюжком [10, с.21; 12, с.18; 13, с.542]. У складі тематичного ланцюжка художнього тексту дуже чітко виділяється основна номінація: вона характеризується багатократним повтором. Частіше за все в цій ролі виступає власна назва в одному зі своїх варіантів. Немає сумніву в тому, що письменник ретельно обмірковує цей варіант, виходячи з прагматичного потенціалу [10, с.135].

Художній текст є антропоцентричним, його тематичні ланцюжки зазвичай пов'язані із позначенням головних дійових осіб. Нерідко тематичний ланцюжок оповідання складається всього з двох-трьох номінацій, крім того, в ньому використовується багатократний повтор окремої номінації [10, с.134]. В нашому випадку головна номінація в тематичному ланцюжку військової теми представлена лексемою *coronel*

'полковник'. Разом із тим військова лексика представлена і в тематичному ланцюжку основної теми, це лексема *teniente* 'лейтенант'. Зауважимо, що в тематичному ланцюжку основної теми вживається також номінація *guardia* 'поліцейський', що не є військовою лексичною одиницею, але інколи в перекладі їй відповідає військова лексема *сержант*, через що ми залучимо до розгляду і цю лексичну одиницю.

За допомогою кількісних підрахунків виявлено три основні номінації, які позначають трьох основних персонажів твору: лейтенант поліції Сільва, який розслідує жорстоке вбивство молодого солдата, його помічник поліцейський Літума та полковник Міндреау, командир тієї військової частини, де проходив службу вбитий солдат. У тексті оригіналу номінація *teniente* використовується 347 разів, *guardia* вжито 421 раз. Частотність вживання номінацій свідчить про те, що основним у парі поліцейських є все ж таки помічник лейтенанта, і це пояснюється його важливою роллю наратора впродовж усього тексту. Номінація *coronel* вжита 133 рази, адже персонаж з'являється в тексті періодично. У результатах кількісних підрахунків не враховувалися нульові номінації, що виражаються в іспанській мові займенником або відповідним закінченням дієслова, але до аналізу включені випадки, коли нульова номінація знаходила експліцитне вираження в перекладі.

Кожний із персонажів позначається в тексті, крім звання, низкою лексичних одиниць, які вступають між собою у синонімічні відношення. Отже, розглянемо послідовно синонімічні позначення кожного з трьох зазначених персонажів твору і трансформації, які відбуваються з ними в перекладі.

Набір референтно синонімічних одиниць на позначення помічника слідчого в оригіналі такий: *Lituma, guardia, guardia Lituma*, займенник *el*, відповідне закінчення дієслова. У тексті перекладу ми зустрічаємо використання таких відповідників: *Літума, поліцейський, поліцейський Літума, сержант, напарник*, поодинокі нульові номінації (*той*). Синонімічні ряди референтно вжитих лексем збігаються лише частково. Збігаються такі лексеми *Lituma – Літума, guardia – поліцейський, guardia Lituma – поліцейський Літума*. Замість нульових номінацій у перекладі вживається одна з лексем синонімічного ряду. Серед трансформацій основною закономірністю є та, що будь-якому позначенню із синонімічного ряду оригіналу може відповідати будь-яке позначення з синонімічного ряду перекладу, тобто відбуваються заміни на основі референтно синонімічних значень. Крім того, спостерігаються додавання та вилучення, які пов'язані із використанням нульових номінацій в оригіналі чи перекладі. Разом із тим перекладачем вводяться лексеми *сержант* та *напарник* (одиночно). В тексті перекладу лексема *сержант* з'являється замість *guardia* або нульових номінацій. Вживання слів *сержант* та *напарник* може, в принципі, може пояснюватися предметною ситуацією, але в тексті оригіналу для позначення звання поліцейського – *сержант* – немає підстав; вживання лексеми *напарник* є цілком адекватним предметній ситуації.

Другою за кількістю вживання номінацією в тематичному ланцюжку є термін *teniente*. Він має такий набір референтно синонімічних позначень у тексті оригіналу: *teniente Silva, jefe, oficial*. Окрім цих варіантів, в оригіналі також використовуються нульові номінації, тобто займенник та відповідне закінчення дієслова. В українській мові відповідником *teniente* є термін *лейтенант*. Позначення цього персонажа в перекладі утворює такий синонімічний ряд: *лейтенант Сільва, начальник, офіцер*, зустрічаються поодинокі нульові номінації (*він, той, присів*). Збіги відбуваються у таких парах слів *teniente – лейтенант, teniente Silva – лейтенант Сільва, jefe – начальник, oficial – офіцер*. Кожна з одиниць синонімічного ряду оригіналу, в тому числі нульові номінації, може відтворюватися своїм прямим відповідником або референтно синонімічним.

Спостерігається така сама закономірність на основі використання референтно синонімічних значень. Відбуваються також вилучення та додавання. Усі ці трансформації не впливають на ідентифікацію персонажа, тому їх можна вважати адекватними.

Номінація *coronel* є військовим терміном і в українській мові йому відповідає термін *полковник*. На позначення персонажа, що має це військове звання, автор оригіналу використовує такі синоніми: *coronel Mindreau, aviador, jefe, padre, papá*, нульові номінації (закінчення дієслова та особовий займенник). У перекладі набір відповідників на позначення персонажа такий: *полковник Міндреау, командир, льотчик, батько, тато, татко*, нульові номінації. Синонімічні ряди в цілому збігаються: *coronel – полковник, coronel Mindreau – полковник Міндреау, aviador – льотчик, jefe – командир, padre – батько, papá – тато, татко*. У відтворенні номінацій на позначення цього персонажа, включаючи нульові номінації, відбуваються також заміни, вилучення та додавання, які забезпечують однозначну ідентифікацію персонажа і можуть розцінюватися загалом як адекватні. Використання синонімічних замін у перекладі пояснюється відповідною функцією слова у різних предметних ситуаціях.

Наочно показати функціонування низки референтно синонімічних значень в оригіналі та перекладі можна на прикладах. В оповіді поліцейського Літума, на кшталт, лексема *батько* зустрічається в таких ситуаціях:

Habna en su manera de decir las cosas un disgusto contenido, como cuando hablaba el *coronel Mindreau* [14, с.43]. – Вона говорила з тим же ледь стримуваним невдоволенням, що і її *батько* [15, с.77].

Lituma trataba de recordar a la muchacha, tal como la habna visto, en la breve apariciyn que hizo en el despacho de su *padre* [14, с.65]. – Літума спробував пригадати дівчину, яка зазірала до *батькового* кабінету [15, с.85].

Використання в перекладі прямого відповідника або референтно синонімічного обґрунтовується предметною ситуацією, в якій функціонує лексема. Однак, як і у попередніх випадках, лексичні заміни забезпечують однозначну ідентифікацію персонажа в перекладі й можуть розцінюватися загалом як адекватні.

Цікавим також є використання військових термінів у побудові художнього образу, а саме використання лексеми *oficial* 'офіцер'. Незважаючи на те, що і лейтенант, і полковник є офіцерами, для останнього цей синонім не було вжито жодного разу як в оригіналі, так і в перекладі. Суттєвим є те, що лексема *офіцер* пов'язується в першу чергу із офіцерською честю, гідністю та порядністю у будь-якій країні. Автор оригіналу жодного разу не пов'язав образ полковника із цією лексемою, і перекладач не випадково додержується цього принципу.

Відзначимо також, що лексема *jefe*, яка використовується на позначення двох персонажів виявляється поліреферентною в оригіналі. В перекладі референція диференційована: для позначення лейтенанта поліції перекладач використовує *начальник*, а для полковника – *командир*. Це полегшує ідентифікацію в перекладі і може вважатись адекватним.

Додаткову інформацію нам дає аналіз перекладацьких трансформацій термінів у лексичній групі на позначення зброї: *pistola, revolver, arma*. У перекладі вжито єдиний термін *пістолет*. Оскільки диференціація зброї для художнього твору не є релевантною, конкретизацію та заміну можна вважати відносно адекватними перекладацькими трансформаціями.

До тематичної групи, що виражена військовою лексикою, потрапив також термін *Polisna Aeronbutica*, що в тексті перекладу має два відповідники: *військова поліція*, та *Поліція ВПС*. З точки зору принципів перекладу термінології це дуже груба помилка, адже термін отримав у перекладі два різні за семантичним значенням відповідники. Однак така невідповідність виявляється лише при аналітичному читанні, тим більше, що ці два вживання дистанційовані у тексті.

Військова лексика виявила у своєму складі декілька груп. У першу чергу, це військові звання, що позначають головних персонажів, тобто *teniente* та *coronel*. До аналізу було включено також іменник *guardia*, який не належить безпосередньо до військової лексики, але позначає персонажа, що проходить службу в правоохоронних органах і який у тексті виступає наратором. Нульові номінації, які виражаються займенником або дієслівною формою, створили передумови для вилучень (повна номінація в оригіналі – нульова номінація в перекладі) та додавань (нульова номінація в оригіналі – повна номінація в перекладі). Але переважною трансформацією є лексична заміна. Лексичні заміни зумовлюються тим, що для називання кожного персонажа в оригіналі вживається низка позначень, які вступають у референтно синонімічні відношення на основі предметної ситуації; аналогічна низка референтно синонімічних позначень створюється і в перекладі. Тому передумовами для лексичних заміни стає ситуація, коли лексична одиниця оригіналу може не передаватися прямим відповідником, а замінюватися референтно синонімічним. У цілому ці заміни можна вважати адекватними, тому що вони залишають можливість однозначної ідентифікації персонажа, не спричиняють втрат і не додають нових значень.

**ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ ВОЕННОЙ ЛЕКСИКИ В УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ
ДЕТЕКТИВНОГО РОМАНА МАРИО ВАРГАСА ЛЬОСЫ «КТО УБИЛ
ПАЛОМИНО МАЛЕРО?»**

Юндина Е.В.

Анализируется функционирование тематической группы лексики в оригинале и переводе. Военная лексика исследуется в её органической связи с лексикой текста. Рассмотрены закономерные трансформации в переводе военной лексики.

Ключевые слова: перевод, лексические трансформации, тематическая группа.

**THE REPRODUCTION OF THE MILITARY LEXIS IN THE UKRAINIAN
TRANSLATION OF A MYSTERY NOVEL OF MARIO VARGAS LLOSA
“WHO KILLED PALOMINO MOLERO?”**

Yundina O.

The functioning of the thematic group of lexis in the original and the translation is analyzed. The military lexis is investigated in its organic coherency with the lexis of the text. Logic transformations are examined in the translation of the military lexis.

Key words: translation, lexical transformations, thematic group.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад: На матеріалі англomовних перекладів української прози / Р.П. Зорівчак. – Львів: Львівський університет, 1989. – 216 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Частина 1/ В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 271 с.
3. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: навчальний посібник / В.В. Коптілов – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
4. Мушніна О.О. Особливості відтворення лексичних засобів при перекладі науково-технічної та художньої прози (порівняльний аналіз) / О.О. Мушніна // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. праць. – К., 2003. – Вип.9. – С. 207-209.
5. Федоров А.В. Основы общей теории перевода / А.В. Федоров. – М.: ФИЛОЛОГИЯ ТРИ, 2002. – 416 с.
6. Зорівчак Р.П. Фразеологія писателя как проблема перевода: автореф. дис.... канд. филол. наук: 10.02.04 «германские языки», 10.02.09 «историческое, типологическое и сопоставительное языкознание, теория перевода» / Р. П. Зоривчак. – К., 1976. – 20 с.
7. Вергун Л.І. Контрастивно-перекладознавчий аналіз лексико-семантичного поля „освіта” в англійській та українській мовах / Л.І. Вергун // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2003. – Вип. 34-36. – С.118-121.
8. Вергун Л.І. Переклад англійської освітньої лексики / Л.І. Вергун // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія.– К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2000. – Вип. 30. – С.53-56.
9. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-укладач Ю.І. Ковалів. – К.: Академія, 2007.
10. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий: Синхронно-сопоставительный очерк / Т.В. Матвеева. – Свердловск: Издательство Уральского университета, 1990. – 168 с.
11. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М.: Флинта, Наука, 2003. – 320 с.
12. Москальская О.И. Грамматика текста / О.И. Москальская. – М.: Высшая школа, 1981. – 183 с.
13. Кожина М.Н. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / М.Н. Кожина. – М.: Флинта, Наука, 2003. –694 с.
14. Mario Vargas Llosa. ¿Quién mató a Palomino Molero? – Madrid: Santillana Ediciones Generales, 2008. - 166 p.
15. Маріо В. Льюса. Хто вбив Паломіно Молеро? / переклад з іспанської Л. Олевського, С. Борщевського // Всесвіт. – 1988. - № 8. - С. 66-118.

Надійшла до редакції 19 жовтня 2010 р.